Вступ до ЄРЕМІЇ

Проповідницьке служіння Єремії, якого часто називають «пророком, що плаче», тривало понад 40 років і охоплювало правління п'яти юдейських царів. На його долю випало чимало страждань, зокрема зневага, спротив, побиття, ув'язнення та викрадення. Єремії, якому Бог наказав утримуватися від шлюбу, було близько 20 років, коли він почав своє служіння під час правління Йосії. Труднощі почалися після його смерті. За Єгоякіма, Єгоякіна та Цідекії Єремія зазнав жорстокої протидії своєму пророкуванню. Коли в 586 році до нашої ери вавилонці захопили Єрусалим, вони звільнили Єремію і дозволили йому залишитися в Єрусалимі, але євреї-відступники викрали його та силоміць відвезли до Єгипту. Проте навіть там він продовжував пророкувати згідно з Божественним дорученням. Хоча його служіння вимагало від нього виголошення суворих попереджень і погроз Божого суду, Єремія насправді був чуйною та співчутливою людиною.

Зміст

1	Покликання і доручення Єремії
2 – 45	Пророкування проти Юди
46 – 51	Пророкування проти народів
52	Історичний додаток: закінчення вавилонського полону

Головна тема

Головна мета пророчого служіння Єремії полягала в виголошенні Божого суду над відступницьким Юдою. Царів і народ потрібно було постійно попереджати про неминучі наслідки їхнього постійного бунту проти Бога. Таким справедливим і неминучим наслідком національної непокори став вавилонський полон, який триватиме 70 років (25:11–12). І все ж навіть посеред гнітючих попереджень і різких докорів Єремія дав людям проблиски надії, відновлення, прощення та майбутніх благословень.

Спеціальний розділ

ВАВИЛОН: ПРОРОЦТВО, ЩО ЗБУЛОСЯ 8

КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ 10

ЄРЕМІЯ

[1:5] Цей вірш навчає, що ненароджені діти є повноправними людьми, хоча їх фізичне тіло все ще формується. Див. Псалом 138:13–16; Галатів 1:15; Луки 1:41, 43; 2:16. Аборт перериває життя людини.

2:10 aЗахідні землі, особливо Кіпр
bНа північ Аравійської пустелі – про східні культури
2:16 aТобто, Мемфісу в стародавньому Єгипті
2:18 aТобто, Євфрату
[3:8] *Дивіться розділ про розлучення та повторний шлюб на стор. 24 коментарів до Матвія.*
[4:4] *Дивіться коментарі до Колосян 2:11–12.*

[4:21] Ці дрібні військові подробиці є ще одним підтвердженням історичної точності Біблії. Стародавні армії – як вавилонці та ассирійці, несли в бій прапори та знамена, часто прикріплені до колісниць[1].

[7:16] *Дивіться коментарі до 2 Петра 2:20.*

[7:19–20] Оскільки Бог є досконалою, вічною Істотою, Він також має досконалі якості. Він безкінечний у всіх Своїх якостях. Отже, Він досконалий і у прояві гніву і люті, так само як і у прояві любові, співчуття та прихильності. Всі ці якості ідеально поєднані в Ньому, і ми не повинні підкреслювати одне, нехтуючи іншим. Дивіться Римлян 11:22, а також Спеціальний розділ на стор. 2 коментарів до Плачу Єремії.

[7:31] Приношення дітей у жертву фальшивим богам було огидною практикою в очах Бога. Якщо Бог засуджував такі дії, хоч і вчинені в ім'я релігії, то як Бог дивиться на вбивство ненароджених немовлят заради зручності чи інших вигаданих виправдань?

[9:24] *Месіанське пророцтво. Дивіться 1 Коринтян 1:31.*

[10:3 і далі] Протягом всієї людської історії атрибутами фальшивих релігій були дерев'яні та металеві ідоли (як в індуїзмі), перед якими віряни мали вклонятися та підносити їм дари. Проникліва логіка цих віршів демонструє безглуздість такої поведінки в різкому контрасті з визнанням істинного, живого і вічного Бога Біблії (вірш 10), Який є Творцем усього (вірш 16).

10:13 aПсалом 134:7

[10:9] Іншим свідченням історичної точності Біблії навіть у найдрібніших деталях є той факт, що покриття предметів золотом і сріблом, як відображено в товарах, привезених із Таршішу, була звичайною практикою серед ассирійців, про що свідчать руїни давньої Ніневії[2].

11:5 аВихід 3:8

[12:1] Біблія дає єдину логічно задовільну відповідь на вічне запитання: «Чому здається, що погані люди процвітають?» Відповідь полягає в тому, що Бог створив землю бути «долиною виховання наших душ», у якій усі люди приймають власні рішення й таким чином визначають, де вони проведуть вічність – у раю чи в пеклі. Тому Бог повинен дозволяти і злим людям робити свій злий вибір, який може завдавати шкоди невинним. Так влаштоване середовище, яке містить необхідні змінні для досягнення мети свого створення. Дивіться Екклезіаста 12:13.

12:5 аАбо *зарості*

13:4 аЄвр. *Перат*

[15:1] Зауважте, що всупереч твердженням деяких скептиків, Мойсей і Самуїл розглядаються як буквальні історичні особи, хоча вони жили на багато століть раніше.

15:14 аЗа масоретським текстом і Вульгатою; в Септуагінті, сирійських перекладах і Таргумі – *змушу тебе служити* (пор. 17:4).

17:2 аЄвр. Ашерім, ханаанські божества

17:8 аВ Кере і Таргумі – *побачить*.

[17:9] Цей вірш іноді використовують на підтримку доктрини повної розбещеності людини, згідно якої гріх Адама передався його нащадкам, тим самим пошкодивши їх духовний стан і позбавивши їх здатності діяти за власною духовною волею. Однак у цьому контексті Єремія змальовував норовливих юдеїв, які **вирішили** не слухатися Бога. Вже в наступному вірші рішуче стверджується, що Бог «дає» кожній людині за її «дорогами» і «плодом діл» (вірш 10). Їхня добровільна непокора Богові була безперервною – як це описано у всій книзі (наприклад, у 18:15). У цьому вірші не йдеться про властиву людям ознаку, яка передається генетично з покоління в покоління, а радше про їхні особисті рішення складати злі думки у власному серці, що призводить до поганої поведінки. Людина може **змінити** своє серце (це означає «покаятися») і очистити своє мислення, наповнивши свій розум духовним мисленням від Бога. Людина сама вирішує, чи «нахилити» своє вухо, чи зробити свою шию «тугою» (17:23). Дивіться також Якова 4:8. Біблія навчає всеохоплюючої концепції **особистої відповідальності** та провини перед Богом – тобто, що всі люди постануть перед Богом і дадуть відповідь за свій **власний** вибір. Діти не будуть відповідати за гріхи своїх батьків. Кожна людина відповідальна за власну душу (Єзекіїла 18:19 і далі). Дивіться також Ісуса Навина 24:15 – «виберіть собі самі», Второзаконня 30:19 – «обери життя» і Римлян 7:9.

18:17 аЗа Септуагінтою, сирійськими перекладами, Таргумом і Вульгатою; в масоретському тексті – *загляну їм у*.

[19:5] *Дивіться коментарі до 7:31.*

[19:4] Аборт – це сучасна версія пролиття крові невинних. Дивіться також 22:17.

20:3 аБукв. *Страх з кожного боку*

[20:4] Ще одне провісне пророцтво, характерне для авторів книг Біблії, яких направляла Вища Сила. Дивіться також 25:12.

21:2 аЄвр. *Небухадреззар*, і так в інших місцях

21:4 аАбо *вавилонцями*

22:11 аНазваний також *Єгоахаз*

22:24 аНазваний також *Єхонія* та *Єгоякін*

[22:30] У цьому натхненному пророцтві проголошувалося, що жоден нащадок царя Єхонії (або скорочено «Конії», вірші 24, 28) ніколи не сидітиме на престолі Давида і не царюватиме в Єрусалимі. Оскільки Ісус був нащадком Єхонії (Матвія 1:12), ті, хто вірить у тисячолітнє царство Ісуса на землі, намагаються обійти це пророцтво, щоб і надалі стверджувати, що Ісус одного дня повернеться на землю, сяде на престолі Давида в Єрусалимі та правитиме 1000 років. Вони припускають, що Ісус правитиме на престолі Давида в Тисячолітті, але не по лінії від Давида до Єхонії й до Йосифа («законного» батька Ісуса), а по лінії від Давида до Марії (Луки 3:27). Однак це припущення не бере до уваги очевидний факт, що Ісус таки був «сином» Єхонії і що пророк Єремія рішуче заявив, що жоден нащадок Єхонії не сяде на престолі Давида. Це питання легко вирішується з визнанням того, що в день П'ятидесятниці в 30 році нашої ери натхненний апостол Петро рішуче проголосив, що Ісус уже сів на престолі Давида і **вже** царює з небес (а не з Юди). Дивіться Дії 2:30.

23:6 аЄвр. *ЙХВХ Ціткену*

[23:5] Месіанське пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії, передвіщаючи, що Ісус буде нащадком Давида (також 33:15; див. Матвія 1:1; Луки 3:23–31), а також Царем (див. 30:9; Матвія 2:2; Івана 18:37; 1 Тимофія 6:15; Об'явлення 1:5; 17:14; 19:16).

[23:6] Месіанське пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії, передвіщаючи, що Ісус буде ГОСПОДОМ. Дивіться Івана 13:13; Дії 2:36.

23:33 аВ Септуагінті, Таргумі і Вульгаті – *Ви – тягар*.

[25:11–12] Як і було провіщено, вавилонський полон тривав 70 років, з 606 по 536 рік до н.е., і це є ще одним доказом натхненності Біблії. Дивіться також 29:10; Езри 1:1.

25:26 аКодова назва Вавилону (пор. 51:41)

26:18 аПорівняйте Міхея 3:12

27:1 аЗа масоретським текстом, Таргумом і Вульгатою; в деяких єврейських манускриптах, арабських і сирійських перекладах – *Ціткії* (пор. 27:3, 12; 28:1).

bСептуагінта опускає вірш 1.

[31:15] Месіанське пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії, передвіщаючи, що буде зроблено спробу вбити Ісуса ще немовлям. Дивіться Матвія 2:17–18.

31:32 аВ Септуагінті та сирійських перекладах – *і Я відвернувся від них*.

[31:31–34] Месіанське пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії, передвіщаючи, що Ісус буде Посередником нового завіту. Дивіться Матвія 26:28; Євреїв 8:6–13. Ці вірші також є додатковим доказом того, що Єремія не говорить про майбутнє тисячолітнє царство на землі, а посилається на прихід Христа та заснування християнства в першому столітті, як це пояснює автор Послання до євреїв (8:8–12; 10:16–17). Дивіться також Єзекіїла 11:19–20 і Спеціальний розділ на стор. 18 коментарів до Об'явлення.

[31:34] Месіанське пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії, передвіщаючи, що Ісус дасть повне прощення. Дивіться Євреїв 10:17.

[32:1–5] Останнім з 19 царів, які правили в Південному царстві Юди, був Маттанія, чиє ім'я було змінено на Цідекія вавилонським монархом Навуходоносором після вторгнення та захоплення Єрусалиму вдруге в 597 році до н.е. Цідекія царював трохи більше десяти років, і протягом цього часу пророки Єремія та Єзекіїл провіщали загибель як Юди, так і його останнього царя. Пророцтво Єремії в 32:1–5 було дуже конкретним.

За словами Єремії, Цідекія побачить Навуходоносора «своїми очами» і говоритиме з ним «вустами до вуст». Пророцтво Єзекіїла так само точно провіщало ті майбутні події в 12:8–13. У цьому дивовижному пророцтві в неймовірних подробицях йдеться про події, що відбулися після дворічної облоги Єрусалиму. Намагаючись уникнути вавилонської армії, яка проломила міські мури й увірвалася у палац, перевдягнений Цідекія вибрався з палацу через пролом у стіні біля царського саду і втік під покровом ночі, несучі лише мішок з особистими речами. Але вавилонці переслідували його через Йорданську долину й наздогнали його на Єрихонській рівнині. Цідекію привезли до маленького села Рібла на північному кордоні Ханаану, де Навуходоносор розташував свій штаб та виголошував суд під час свого походу проти Єрусалиму.

Ці два пророцтва були виголошені двома різними пророками: один жив в Єрусалимі, а другого вивели у Вавилон десятиліттям раніше внаслідок другого походу Навуходоносора проти Єрусалиму в 597 році до н.е. Проте з дивовижною точністю вони обидва говорять про майбутні події так, ніби їх достовірність не підлягає сумніву. Але як Цідекія міг фактично **побачити** Навуходоносора і говорити з ним особисто, а також потрапити до Вавилону (у пророцтві Єремії), але **не побачити** його (у пророцтві Єзекіїла)? Тобто, він побачить царя Вавилона, але не побачить самого Вавилону, хоч і помре там? Ці пророцтва, мабуть, спантеличили тих, хто їх почув.

Проте, як завжди, дивовижна натхненність Біблії підтверджується історичними фактами. Коли вавилонці наздогнали Цідекію та привели його до Навуходоносора в Рібла, де він мав отримати вирок за свій бунт, нам відомо, що сталося: «А царя схопили і привели його в Рібла, до царя Вавилону, і виголосили над ним вирок. І він убив синів Цідекії у нього на очах, **осліпив очі Цідекії**, закував його в кайдани і **відвів його у Вавилон**» (2 Царів 25:6–7; див. Єремії 39:7). Таємниця розкрита. Цідекія дійсно побачив вавилонського царя своїми очима – перш ніж цар наказав осліпити його. Закутого в кайдани, його відвели до Вавилона, де він жив сліпим, так і не побачивши Вавилону, аж до дня своєї смерті у землі вигнання. Біблія перевершує всі інші книги в історії людства.

32:22 аВихід 3:8

[32:35] *Дивіться коментарі до 7:31.*

33:4 аПорівняйте з Ісаї 22:10

33:5 аПорівняйте з 2 Царів 23:14

[33:14 і далі] Подальше провіщання приходу християнської ери, яка розпочалася в день П'ятидесятниці. Повернувшись на небо (Дії 1:9–11), Ісус сів на Свій престол і відтоді править. Прочитайте Дії 2:30–36.

33:16 аПорівняйте з 23:5, 6

36:26 аЄвр. *Хаммелехові*

38:1 аТакож *Єгукал* (пор. 37:3)

38:2 аПорівняйте з 21:9

38:6 аЄвр. *Хаммелеха*

39:3 аТитул, імовірно *головний офіцер*, також у вірші 13

bТитул, імовірно *командувач війська*, також у вірші 13

[39:3] Критики стверджують, що книги Біблії не були написані в той час, який у них зазначено, що насправді їх написали не ті люди, чиїми іменами вони названі, а біблійні персонажі були просто вигадані авторами. Однак таких аргументів неможливо раціонально й чесно дотримуватися через величезну кількість доказів, які підтверджують достовірність і автентичність 66 книг Біблії. Археологічні знахідки є однією групою таких доказів, які продовжують додавати довіри до біблійного тексту. Таблички, печатки, папіруси, керамічні вироби та безліч інших стародавніх артефактів документують життя персонажів, згаданих у Біблії. Ці знахідки часто показують, що біблійні тексти, про які йдеться, були написані саме в той час, про який у них ідеться, і що згадані в них персонажі були історичними та реальними фігурами.

Одна з таких археологічних знахідок була зроблена на початку XX століття. У 1920 році Британський музей придбав невелику кам'яну табличку близько 5 см завширшки і 3 см заввишки. Вона потрапила у великий сховок табличок зі стародавнім клинописом. Оскільки небагато людей мали навички та знання, необхідні для перекладу таких написів, ця табличка пролежала без уваги в Британському музеї близько восьми десятиліть, аж поки не була перекладена в 2007 році[3].

Табличка датована 595 роком до нашої ери. Нанесений на неї текст не є вражаючим за своєю суттю і просто стверджує, що вавилонський чиновник на ім'я Небо-Сарсекім пожертвував храму Есангіли у Вавилоні велику кількість золота[4]. Хоча цей напис нічим не примітний сам по собі, він надає захоплюючий зв'язок із біблійним текстом.

У 39-му розділі пророк Єремія описав успішний напад вавилонського царя Навуходоносора на Єрусалим. Єремія писав, що Навуходоносор пробив стіни Єрусалиму в одинадцятому році правління царя Цідекії, що відповідає 587 року до н.е. Проникнувши через стіни до міста, Навуходоносор і кілька його володарів сіли «в середній брамі». Одним із володарів, які сиділи з Навуходоносором, був Сар-Секім (Єремії 39:3). Ім'я «Сар-Секім» визнано тим же ім'ям, що й Небо-Сарсекім. Таким чином, маленька кам'яна табличка згадує вавилонського чиновника, який жив у 595 році до н.е., а менш ніж через 10 років після цього Єремія згадав посадовця з тим самим іменем. Один із співробітників Британського музею, який працює у відділі Близького Сходу, сказав: «Звичайна комерційна угода займає своє місце головного свідка одного з поворотних моментів в історії Старого Заповіту. Ця табличка заслуговує бути відомою»[5].

Хоча завжди існує ймовірність того, що Небо-Сарсекім, про якого згадано в тексті на табличці, може бути не тим Сар-Секімом, про якого згадує Єремія, непрямі докази, що зв'язують ці два імені, свідчать про те, що ці імена стосуються однієї особи. В обох текстах згадується вавилонський посадовець за часів правління Навуходоносора і в проміжок часу, який можна було б очікувати, якщо йдеться про ту саму особу. Насправді, окрім кількох найзапекліших скептиків, більшість учених визнають цю знахідку позабіблійним доказом існування чиновника, згаданого в Єремії 39:3.

Стосовно значення цієї знахідки один учений сказав: «Якщо існував Небо-Сарсекім, то які ще менші відомі фігури, згадані в Старому Заповіті, існували? Одна деталь, згадана мимохідь у Старому Заповіті, виявляється точною і правдивою. Я думаю, це означає, що вся розповідь [Єремії] набуває нової сили»[6].

39:4 аАбо *Араба*, тобто, Йорданська долина

40:8 аУ 2 Царів 25:23 – *Яазанія*.

43:12 аЗа масоретським текстом і Таргумом; в Септуагінті, сирійських перекладах і Вульгаті – *Він запалить*.

43:13 аДавнє місто Он, пізніше назване Геліополіс.

44:1 аТобто, стародавньому Мемфісі

[43:10–11] Ще одне пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії. Навуходоносор вторгся в Єгипет у 568 році до н.е., як і передбачив Єремія.

[44:30] Пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії. Фараон Хофра правив з 589 по 570 рік до нашої ери. Він був убитий своїм ворогом, коли Яхмос очолив повстання в 569 році до нашої ери.

46:14 аТобто, стародавньому Мемфісі

46:19 аТобто, стародавній Мемфіс

46:25 аБог сонця

bТобто, стародавні Фіви

48:1 аЄвр. *Містаб*

48:2 аМісто в Моабі

48:4 аЗа масоретським текстом, Таргумом і Вульгатою; в Септуагінті – *Проголоси це в Цоарі*.

48:6 аАбо *Ароері*, місті в Моабі

48:11 аВ єврейському оригіналі цього розділу займенники чоловічого і жіночого роду використовуються попеременно.

48:31 аЗа сувоями Мертвого моря, Септуагінтою і Вульгатою; в масоретському тексті – *Він голосить*.

48:34 аАбо *Третього Еглату*, невідомого міста (пор. Ісаї 15:5)

49:1 аЄвр. *Малкам*, букв. *їх цар*, бог Аммона; також названий *Молох* (пор. вірш 3)

49:10 аПорівняйте з Авдія 5, 6

49:16 аПорівняйте з Авдія 3, 4

49:19 аАбо *заростів*

49:27 аПорівняйте з Амоса 1:4

[50:1 і далі] Щоб докладно ознайомитися з цим дивовижним пророцтвом про Вавилон, дивіться статтю «Вавилон: Тестовий випадок у пророцтві»[7]. Стосовно відведення річища Євфрату для захоплення міста дивіться Спеціальний розділ на наступній сторінці.

ВАВИЛОН: ПРОРОЦТВО, ЩО ЗБУЛОСЯ

Вавилон був одним із найбагатших міст світу в період з 740 до 680 року до н.е. У ті «славні дні» місто процвітало, ніби його торкнувся цар Мідас – все, чого він торкався, перетворювалося на золото. Воно було розташоване між річками Тигр і Євфрат – на смузі землі, настільки придатної для землеробства, що вона сьогодні відома як «родючий півмісяць». Але місто славилося не завдяки своєму землеробству та добре зрошуваним рівнинам. Вавилон здобув свою славу завдяки високим, масивним стінам і потужним оборонним баштам. За описами стародавніх авторів, стіни довжиною в 22 км оперезували місто з усіх чотирьох боків і сягали понад 90 м у висоту – вище, ніж більшість сучасних будівель. Стіни були не тільки довгими та високими – в деяких місцях вони були майже 23 метри завтовшки!

Але стіни були не єдиним видом захисту міста; його оточувала річка Євфрат, утворюючи ідеальний рів шириною від 20 до 76 метрів. Таке поєднання масивних стін і широкого рову, здавалося, робило місто нездоланним. Але незважаючи на переконливу військову та оборонну міць міста, Божі пророки передрекли його знищення. Пророк Єремія проголосив, що Бог «розбурхає і підніме збір великих народів із землі північної проти Вавилону» (50:9). Імовірно, у той час, коли це пророцтво було виголошено, воно здавалося безпідставним, оскільки жодна з північних країн іще не наблизилася до того рівня могутності, щоб подолати Вавилон. Але через багато років після виголошення пророцтва Кир, цар Мідо-Перської імперії, зібрав величезне військо з багатьох різних народів і рушив на південь проти Вавилону.

Подробиці здійснення пророцтва просто вражають. Єремія записав вирок Бога: «Ось, Я… висушу його море, і осушу його джерело» (51:36). Також пророк провістив: «Посуха на його води, і вони висохнуть, бо це земля бовванів» (50:38). Крім того, пророк виголосив обіцянку Господа: «Я зроблю їм бенкет і упою їх, щоб раділи, заснули, спали вічним сном, і не встали» (51:39).

А тепер послухайте, як розгорталася історія. Річка Євфрат протікала під масивними стінами Вавилона. Після двох повних років облоги Киру вдалося прокопати обхідний канал і відвести річку, щоб вона впадала у величезне болото на західній стороні міста. Цим самим він «висушив море» Вавилону, так що його військо змогло легко увійти у місто під стінами по річищу, де раніше текла вода. Але мешканці міста й не здогадувалися, що відбувається. Вони могли захистити місто, а натомість бенкетували та пиячили. Кир наказав своїм воїнам також поводитися як п’яні гуляки, і коли вавилонці нарешті зрозуміли, що їх спіткало, місто вже було заповнене ворожими військами, які зрештою завоювали його.

Хоча наведених вище обставин захоплення міста було б достатньо, щоб довести точність пророцтва Єремії (і, отже, Біблії), провіщення пророка на цьому не закінчуються. Розділи 50 і 51 містять ще більш футуристичні засудження Вавилону, і всі вони справдилися в найдрібніших деталях. Дійсно, всі слова, сказані пророком, справдилися. Раз за разом Біблія була неймовірно точною у своїх передбаченнях майбутнього. Світські джерела також документують факти про Вавилон. Отже, що це доводить? Це доводить одну просту річ – що слова, написані в Біблії, надихнув Сам Бог. І тому кожна людина повинна сприймати Біблію «не як людське слово, а як істинно Боже Слово» (1 Солунян 2:13).

50:2 аВавилонський бог; іноді пишеться *Мардук*.

50:9 аЗа деякими єврейськими манускриптами, Септуагінтою і сирійськими перекладами; в масоретському тексті, Таргумі та Вульгаті – *боєць, що залишає бездітними*.

[50:13] Ще одне пророцтво, яке показує божественне походження Біблії. Вавилон донині залишається в руїнах; це місце для туристів. Дивіться також 51:29, 37 та Ісаї 13:19–20.

50:31 аВ масоретському тексті і Таргумі – *час, коли Я каратиму тебе*; в Септуагінті та Вульгаті – *час твого покарання*.

50:38 аЗа масоретським текстом, Таргумом і Вульгатою; в сирійських перекладах – *меч*; Септуагінта опускає слово *посуха*.

50:44 аАбо *заростів*

51:1 аКодова назва Халдеї (Вавилонії); може перекладатися як *Осереддя тих, хто повстає проти Мене*

[51:11] Ще одне пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії. Мідійці в союзі з персами були знаряддям, яке Бог використав для падіння Вавилону. Дивіться Ісаї 13:17 і далі. У 5-му розділі Книги пророка Даниїла описано подробиці падіння Вавилону.

51:16 аПсалом 134:7

[51:20 і далі] Ще одне пророцтво, яке підтверджує натхненність Біблії: Бог використав перського царя Кира як Свою «бойову сокиру», щоб завоювати Вавилон і, зрештою, сприяти поверненню єврейських вигнанців до Палестини для відбудови храму. Біблія багато разів згадує його на ім'я. Дивіться 2 Хронік 36:22–23; Езри 1:1–2; Ісаї 44:28; 45:1, 13; Даниїла 1:21; 6:28; 10:1.

51:41 аКодова назва Вавилону (пор. Єремії 25:26)

52:7 аТобто, Йорданської долини

52:31 аАбо *Авіл-Мардук*

[52:31–34] Історична точність Біблії була підтверджена знову і знову. Історичність цих віршів була засвідчена відкриттям близько 300 клинописних табличок, знайдених у Брамі Іштар під час розкопок у Вавилоні. Дивіться також 2 Царів 25:27–30.

КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ

1. Див. Sir Austen Layard (1849), *Nineveh and Its Remains* (London: J. Murray), 2:347, також Пісня Пісень 6:4.
2. Там само, 2:417. Див. також 1 Царів 6:22; 10:18.
3. Dalya Alberge (2007), "Museum's Tablet Lends New Weight to Biblical Truth," *The Times*, July 11, http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/faith/article2056362.ece.
4. Nigel Reynolds (2007), "Tiny Tablet Provides Proof for Old Testament," *Telegraph*, July 13, http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2007/07/11/ntablet111.xml.
5. За цитатою в Alberge.
6. За цитатою в Reynolds.
7. Wayne Jackson (1996), "Babylon: A Test Case in Prophecy" (Parts I & II), Apologetics Press, http://apologeticspress.org/apcontent.aspx?category=13&article=282.